

Теория и история на международните отношения

CONTRA И PRO „СБЛЪСЪКЪТ НА ЦИВИЛИЗАЦИИТЕ“

Проф. дфн Васил Проданов

Фразата „сблъсък на цивилизациите“ се използва за първи път през 1990 г. от Бернард Луис – историк на исляма, в неговата статия „Корените на ислямския гняв“, публикувана в списание „Атлантик мънсли“. В нея той заявява, че ислямът – с изключение на Турция, която се е превърнала в светска държава – никога не е допускал рационалност, не е възприемал Запада или модерността¹. Ислямските страни са потънали в своето безсилие и гняв към Запада. Тази статия обаче не е достатъчно популярна, докато Хънтингтън, който заема фразата и я превръща в заглавие на своята знаменита статия във „Форин ъфеърс“ през 1993 г., всъщност възпламенява истински един вече водещ се дебат, чиито идеи след това ще бъдат продължени в две негови книги – „Сблъсъкът на цивилизациите и преобразуването на световния ред“ (1996) и „Кои сме ние? Предизвикателства към американската национална идентичност“ (2004)². В тях той

¹ Lewis, Bernard. The Roots of Islamic Rage, Atlantic Monthly, Vol. 266, N 3, 1990, pp. 47-60.

² Huntington, S. The Clash of Civilizations, Foreign Affairs, Sept.-Oct., 1993, pp. 22-49; Huntington, S. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order, New York: Simon and Shuster, 1996; Huntington, S. Who We Are? Challenges to American National Identity, New York: Simon & Schuster, 2004.

твърди, че сега, след като Студената война е отминала, биполярното противопоставяне е изчезнало, а големите идеологии на XIX и XX в. са в упадък, досегашните теории за международните отношения, конфликти, сигурност вече не работят. Предходната парадигма на политически реализъм в тези отношения вече не е адекватна, но не по-полезен за разбирането им е и политическият реализъм. Хънтингтън не отрича, че силата продължава да играе огромна роля в световната политика, но това, което се е променило, е основата, върху която възникват конфликтите. През XVIII в. в Европа например такава основа в много отношения е била противопоставянето на монархията срещу появяващите се републикански движения, през XIX в. са държавите, идентифициращи се чрез национализма, а през XX в. на преден план във факторите, които детерминират конфликтите, идват идеологиите. Всички тези противопоставяния съществуват и днес, но основна роля в отношенията между държавите започват да играят културните идентичности и антагонизми. Фундаментален източник на конфликти в новите условия стават не идеологиите и идеологическите ценности, не и икономиката и икономическите интереси, а цивилизациите, разбирани като вид култури. Цивилизацията според него е най-висшето или най-широкото равнище на културна идентичност, дефинирано чрез езика, историята, религията, обичаите, институциите или чрез субективните самоидентификации на хората. Това е най-голямото „ние“, в рамките на което хората чувстват културен уют, за разлика от всички други „те“, извън тях³. А всеки човек се нуждае от принадлежност, от идентичност към някаква общност. През Студената война това са били различни идеологии, които сега вече не работят, затова и техните функции започват да се осъществяват от цивилизациите. Държавите ще запазят своята роля на силови субекти в световните отношения, но главните конфликти в глобалната политика ще бъдат между нациите и групите, свързани с различни цивилизации. Политическите и икономически противопоставяния, социалните неравенства, битката между богат-

³ Huntington, S. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, New York: Simon and Shuster, 1996, p. 43.

ството и бедността, борбата за статуси, доходи, власт ще бъдат легитимирани не чрез идеологиите, а чрез културите и техните ценности. Поради това и съюзите на държавите или на нациите ще бъдат предопределяни все повече от цивилизационни фактори. При това особеното за цивилизациите и за техните конфликти е това, че ако между противоположни материални интереси по-лесно са възможни компромиси и съчетания, то между различни култури и ценности това е неизмеримо по-трудно. Конфликтите помежду им са „игри с нулев резултат“. Фундаментализмът е радикална позиция към своята собствена идентичност и цивилизация в сравнение с идентичността на останалите хора и култури, предполагаща и радикализация на конфликтните отношения. Фундаменталистски тенденции съществуват във всички култури и общества.

Западът, според Хънтингтън, не би могъл да наложи своята култура като универсална и така да установи глобално партньорство и „нов световен ред“, както се е опитвал да прави досега. Той е вътрешно хетерогенен и негови основни характеристики са отделянето на светската от духовната власт, наличието на граждански общества и правова държава, политически плурализъм, представителна демокрация, индивидуализъм. Това не са обаче черти, типични за останалите цивилизации, които в новите условия се връщат към своите корени. Конфликтите ще се генерират в контактните зони на различни цивилизации на съвременния свят – западна (католическа и протестантска Европа и Северна Америка), синоиска (конфуцианска), японска, ислямска, хиндуистка, православна и латиноамериканска (испаноезична и католическа). Глобалната политика ще бъде доминирана от сблъсъка на цивилизациите и от неудовлетвореността от линиите, по които минават границите на цивилизациите, макар че силата на противопоставянето и интензивността на конфликтите между различните типове цивилизации ще бъдат различни, а между някои от тях дори ще бъдат възможни съюзи за противопоставянето на Запада. Сред всички конфликти той смята, че в перспектива особено интензивен ще става сблъсъкът между исляма и Запада, от една страна, между Запада и конфуцианската цивилизация,

от друга страна, а след това съществено ще бъде и противопоставянето между исляма и православната цивилизация.

Тази негова позиция породила остри критики от много посоки, някои от които са категорично отрицателни и дори подигравателни. Така например Едуард Саид, известният създател на теориите за постколониализма, му отговори с подигравателна статия под заглавие „Сблъсък на невежеството“, в която изтъкваше, че Хънтингтън не разбира вътрешната динамика и плурализъм, характерни както за исляма, така и за Запада⁴. Особено силна бе критиката, че говори за „кървави граници“ на исляма. Последвалите актове на насилие от войнствени ислямистки движения в множество страни в света и особено разрушаването на Световния търговски център в Ню Йорк на 11 септември 2001 г. направиха траен този дебат.

Не след дълго харвардският професор посегна към друга „свещена крава“ – масовата латиноамериканска емиграция и „испанизацията“ в САЩ, която според него е опасност за „социеталната сигурност“ на Америка, свързана с англосаксонската и протестантска идентичност на американците, защото разделя Америка на „два народа, две култури и два езика“, водейки до нов „сблъсък на цивилизациите“⁵. Във връзка с издаването на новата му книга се появиха призови за масови протести срещу неговия работодател Харвардския университет и издателството на книгата „Саймън и Шустър“. Във всеки случай в нея Хънтингтън открива, че една част от единната според неговата предишна работа „западна цивилизация“ се превръща в „територия на разлома“, вътре в която ще преминават конфликтите. Той смята, че една нация не може да бъде просто политическа, т.е. да се основава само на общи институции и политически правила, но да няма обща идентичност. Реалният проблем е, че има имиграция, но няма повече асимилация. Порано имигрантите са били асимилирани, защото са идвали от много нации и са се разпръсвали на различни места след пристигането си. Освен това повечето са били от сходна култура. Сега обаче повечето имигранти са от радикално различна кул-

⁴ Вж. Said, Edward. The Clash of Ignorance, The Nation, October 22, 2001.

⁵ Huntington, S. Who We Are? Challenges to American National Identity.

тура и запазват двойна идентичност, даже двойно гражданство и това се подкрепя от политика на мултикултурализма, която прави невъзможна интеграцията на новопристигащите около обща култура и създава разцепени идентичности.

Същият този въпрос обаче в не по-малка степен възниква пред Западна Европа – другата част на тази „западна цивилизация“, към която върви вълна на представители не на „латиноамериканската цивилизация“, а на „ислямската“. Той изтъква, че макар САЩ да са земя на имигранти, сегашната вълна на латиноамериканци е несравнима с нищо, видяно преди това поне в две отношения. Първото е близостта на имигрантите до тяхната родина, за разлика от милионите европейци, които са пресекли океана в столетията преди това, бивайки откъснати от своята родина и постепенно забравяйки я. Днес латиноимигрантите непрекъснато пресичат границите обратно, за да гостуват на роднините си или даже да гласуват. Второто са мащабите и непрекъснатостта на имиграцията, довела до това, че през 1998 г. в Калифорния името Хосе вече замести най-популярното преди това име Майкъл. Това вече прави невъзможна асимиляцията им около ценностите на доминиращата досега англо-протестанската култура. В още по-висока степен обаче такива изводи са валидни и за Европа, където подобна асимиляция е още по-малко възможна и близостта с ислямския свят е подобна на близостта с латиноамериканския на САЩ.

Възгледите на Хънтингтън са част от неоконсервативните възприятия на съвременния свят, популярни в американския интелектуален пейзаж от последните години. Затова и те срещнаха яростно противодействие, както от ляво, така и от страна на либерални защитници на методологическия индивидуализъм и на правата на човека. Отляво стандартната критика бе, че той пренебрегва социално-икономическите фактори и разделения, които стоят зад социалните конфликти, включително и за „сблъсъка на цивилизациите“, а традиционните либерали обикновено противопоставят идеята за един либерален универсализъм, свързан с либералните ценности и правата на човека, който за тях не е културно детерминиран. На тази основа те са готови да отхвърлят всякакви културно детерминирани

предварително идентичности на индивида и да утвърждават, че идентичността е ценност, но тя не е предварително зададена, а е по-скоро въпрос на индивидуален избор. Поради това човек трябва да има гарантирани целия пакет от възможни права, които да му дадат възможност да защитава себе си и тази своя идентичност, която той сам е избрал за себе си. В последните години типичен израз на този род аргументи е работата на Дитер Сенгхаас *„Сблъсъкът вътре в цивилизациите: справяне с културните конфликти“*⁶.

Това обаче по-скоро е общото разположение на идеологическата координатна система, в която върви дебатът, започнат от Хънтингтън. Нека се опитаме да резюмираме най-важните аргументи срещу позицията на Хънтингтън, а след това онези от тях, които му дават като че ли определени основания.

1. Contra „сблъсъкът на цивилизациите“

Хънтингтън предлага философско-историческа концепция, в която основните понятия и тенденции са силно обобщени, и както във всяка социална концепция в нея могат да се открият огромно количество конкретни факти и ситуации, които не попадат под тях. Критиките срещу него се опитват да резюмират именно конкретното многообразие срещу общата теоретична конструкция.

Първо. Критериите за разграничение на различните видове цивилизации, които според Хънтингтън влизат в сблъсък, са твърде разнородни и изглеждат произволни. В едни случаи те са религиозни (ислям, православие), в други са географски (латиноамериканска цивилизация), в трети – етнически (китайска) и пр. Тази класификация надали е точна. Хънтингтън не обяснява достатъчно например защо Латинска Америка не се включва в Западната цивилизация при положение, че е най-големият католически регион в света, а Испания и Италия се включват в нея, т.е. концепцията му е недостатъчно последователна. Затова и в своята книга той говори за „седем или осем“ цивилизации, т.е. не може дори да дефинира достатъчно точно техния брой.

⁶ Senghaas, Dieter. *The Clash within Civilizations: Coming to Terms with Cultural Conflicts*, London: Routledge, 2002.

Второ. Основен недостатък на тезата на Хънтингтън е, че той смята, че конфликтите са „между цивилизациите“, докато реално те са „вътре в цивилизациите“⁷. Цивилизациите съвсем не са единни цялости и голямо количество конфликти (както вътрешнодържавни, така и междудържавни) са между представители на една и съща цивилизация. Така например Китай и Япония са поставени от него в различни цивилизации, а Китай и Виетнам – в една, но реално конфликтните ситуации между Виетнам и Китай не са били по-малко от тези между Китай и Япония. Факт е, че независимо от това, че и двете се водеха социалистически държави, т.е. имаха сходна идеология и икономика, между тях от 70-те години на XX в. се разгърна не само военен конфликт, но виетнамците държаха на границата си огромна армия, за да ги защитава от Китай⁸. Към това се добавят проучвания на вътрешнодържавните конфликти през последните десетилетия и ролята на културните фактори в тях като някои автори дори твърдят, че след края на Студената война няма достатъчно данни да се твърди, че както следва от теорията на Хънтингтън, те се увеличават⁹.

Критиците на Хънтингтън не приемат понятието за единна ислямска култура, изтъквайки съществените различия, съществуващи между над един милиард души, живеещи в различни ислямски страни като Пакистан, Йордания, Азербайджан,

⁷ Вж. Kirkpatrick, J. et al. *The Modernizing Imperative*. Foreign Affairs, 1993, Vol. 72, Nr 4, pp. 22–26; Halliday, F. *A New World Myth*, New Statesman, 1997, Vol. 10, Nr 447, pp. 42–43; Heilbrunn, J. *The Clash of Samuel Huntingtons*. The American Prospect, 1998, Nr 39, pp. 22–28; Rosecrance, R. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. American Political Science Review, 1998, Vol. 92, Nr 4, pp. 978–80; Hunter, S.T. *The Future of Islam and the West: Clash of Civilizations or Peaceful Coexistence?*, Westport: Praeger, 1998; Russett, Bruce, John Oneal & Michaelene Cox. *Clash of Civilizations, or Realism and Liberalism Déjà Vu? Some Evidence*, Journal of Peace Research, 2000, Vol. 37, Nr 5, pp. 583–608; Senghaas, Dieter. *The Clash within Civilizations: Coming to Terms with Cultural Conflicts*, London: Routledge, 2002.

⁸ Вж. Tuscisny, Andrej. *Civilizational Conflicts: More Frequent, Longer, and Bloodier?* Journal of Peace Research, 2004, Vol. 41, Nr 4, pp. 48–498.

⁹ Вж. Fox, Jonathan. *State Failure and the Clash of Civilisations: An Examination of the Magnitude and Extent of Domestic Civilisational Conflict from 1950 to 1996*, Australian Journal of Political Science, Vol. 38, Nr 2, July, pp. 195–213.

Индонезия, Бангладеш и Турция, както и различията между мюсюлманите, които са радикални или умерени, традиционни или модерни, консервативни или либерални, хардлайнери или ревизионисти. В ислямския свят има огромни различия, резултат на исторически традиции и колониални наследства, етнически разделения, равнище на икономическо развитие, роля на религиозните фундаменталисти¹⁰.

В Египет например правителството води битка с екстремисти, които воюват в името на исляма, а в същото време има официален ислям, представен от муфтии и от университета Ал-Азхар, най-стария университет в света, които са съюзници на египетското правителство. Те имат различни идеи за това какво трябва да представлява ислямската държава. В Ирак дори под американска окупация има остри сблъсъци както между сунити и шиити, така и на шиити помежду им – Армията на Махди на радикалния шиитски духовник Моктада Садр влезе във въоръжени сблъсъци с привърженици на друга шиитска група – Бригадите Бадр (въоръжено крило на управляващата групировка Върховен съвет за ислямска революция в Ирак). Всички тези радикални движения, които се опитват да представят „реалния ислям“, са според Едуард Саид, версии на бланкизма в ислямския свят¹¹. По подобен начин Салман Рушди изтъква срещу тезата на Хънтингтън за „сблъсъка на цивилизациите“, че цел на яростните нападки на ислямистите са не само Западът и „юдеите“, но и техните ислямски единомишленици. Разприте между мюсюлманските народи могат да бъдат не по-малко дълбоки, отколкото тези със западните нации. В същото време той признава, че „не по-малко абсурдно би било да се отрича, че този параноидален и самоизвиняващ се ислям не е идеология, ползваща се с голяма притегател-

¹⁰ Вж. Hunter, Shireen T. *The Future of Islam and the West: Clash of Civilizations or Peaceful Coexistence?* Westport, CT: Praeger, 1998; Esposito, John. (Ed.) *Political Islam: Revolution, Radicalism or Reform?*, Boulder, CO: Lynne Rienner, 1997; Fuller, Graham E. *The Future of Political Islam*, *Foreign Affairs*, 2002, Vol. 81, Nr 2, pp. 48-60.

¹¹ Вж. Cockburn, Alexander. *What is Islam*, *New Statesman & Society*, Vol. 8, Nr 339, 1995.

ност¹². В Турция в продължение на десетилетия кюрдите мюсюлмани водеха битка срещу мюсюлманската турска държава. В Африка например две общности в Руанда влязоха в кървав конфликт, довел до геноцид, макар че принадлежат към една и съща цивилизация. В Близкия изток войната между Ирак и Иран бе между две части на ислямската цивилизация.

Във всеки случай оттук става ясно, че ако в ислямския свят повече отвсякъде другаде са във възход всички видове конфликти – вътре в ислямските държави между умерени и крайни ислямисти, между различни ислямски държави, между мюсюлмани и евреи, между мюсюлмани и индуци, между мюсюлмани и християни – важно е да се види общият корен на всички конфликти. Отделните религии имат различен конфликтен потенциал, специфично каузално участие в обществения живот и способност да утвърждават днес общи идентичности. В този смисъл потенциалът на исляма е много висок.

Вижданията за света на най-радикалните ислямисти не са официални виждания на нито една ислямска страна днес, включително и на ръководството на Иран, което като противодействие на тезата на Хънтингтън преди няколко години предложи да се отбележи международна година на „диалог на цивилизацияите“. В този смисъл радикалният ислям е позиция на групировки, срещу които се води борба в самите мюсюлмански страни. Затова и западните лидери, включително и американският президент, опитващи се да изградят глобална коалиция срещу последователите на Осама бин Ладен, направиха всичко, за да се дистанцират от тезата за сблъсък на цивилизацияите и наблягат на дълбоките различия в ислямския свят между крайните фундаменталисти и умерените мюсюлмани.

Трето. По подобен начин и Западът не би могъл да се разглежда като единно цяло. „Още повече, говоренето за Запада като необходимо антагонистично съответствие на исляма не само че сравнява една религиозна традиция с един геополитически регион, но и трудно може да се потвърди емпирично. Как може някой да говори за Запада като за монолитно цяло

¹² Вж. Rushdie, Salman. Si, esto tiene que ver con el, El Mundo, 4 novembro, 2001.

в края на век, в който западните сили са се сражавали *изключително помежду си* в досега най-унищожителните и дивни войни в човешката история?¹³ Факт е, че особено след края на Студената война за твърде много неща Западът не е единен и немалко автори са готови да говорят за културни различия и противопоставяния между Европа и САЩ например.

Както изтъква Робърт Кейган, един от най-ярките защитници на американската силова политика сред неоконсервативния мозъчен тръст, който я разработва през последните години, в отношението си към основните стратегически и международни въпроси днес американците са все едно от Марс, а европейците от Венера. Американците възприемат себе си като живеещи в Хобсовия свят на анархията, докато европейците според него са пацифисти, носещи със себе си нагласата, че се движат към Кантовия идеал на вечен мир¹⁴. За американците страната им все повече изглежда като класическата Римска империя, докато на Европа се гледа като на провинциална Атина, където римските благородници пращат синовете си да учат философия и риторика. Затова и неговите заключения са: „Една голяма философска схизма преминава през Запада и взаимните антагонизми заплашват да омаломощят и двете страни на трансатлантическата общност. Във време, когато новите опасности и кризи се разпространяват бързо, тази схизма би могла да има сериозни последствия... За пръв път след Втората световна война мнозинството от европейците има съмнения към легитимността на американската власт и американското глобално лидерство.“¹⁵ Неговото заключение е: „Точно сега много европейци се обзалагат, че рисковете, предизвикани от „оста на злото“, от тероризма до тираните, никога няма да бъ-

¹³ Вж. Ан-Наим, Абдулахи А. Политическият ислям в националната политика и международните отношения. – В: Десекуларизацията на света, Съставител Питър Л. Бъргър, С., Критика и хуманизъм, 2004, 164–165.

¹⁴ Кейган, Робърт. За рая и силата: Америка и Европа в новия световен ред, С., Обисидиан, 2003, с. 8, 67.

¹⁵ Вж. Kagan, Robert, America's Crisis of Legitimacy, Foreign Affairs, March/April 2004, Vol. 83, Nr 2, pp. 66, 67.

дат толкова големи, колкото ако американският Левиатан бъде оставен без каквито и да е ограничения.“¹⁶

Четвърто. Противниците на Хънтингтън го обвиняват, че той изхожда от идеята за завършеност, субстанциалност, неизменност на религиите и цивилизациите, с които се идентифицират хората. Както отбелязва Едуард Саид, „Хънтингтън е идеолог, човек, който вижда в „цивилизациите“ и „идентичностите“ това, което те не са: затворени, запечатени същности, изчистени от огромно количество течения и контратечения, които движат човешката история през вековете и са направили възможно тя да съдържа не само войни на религиите и имперски завоевания, но и размяна, взаимно обогатяване, общуване. Тази далеч по-малко видима история е пренебрегната в стремежа да се набляга на нелепо конструираната война, която в неговия „сблъсък на цивилизациите“ се представя за реалност.“¹⁷ Свърхобщи етикети като ислям и Запад са обръкващи генерализации, които не дават достатъчно възможност да се разбере сложната и разнопорядкова реалност. Саид си припомня в този контекст своя лекция на Западния бряг в Палестина през 1974 г., когато един човек от аудиторията става и започва да атакува неговите тези като „западни“ и противоположни на ислямските идеи, които той е приел. Тогава Саид реагира с фразата „Защо носиш костюм и връзка? Те са западни също.“ и принуждава атакуващия да седне с усмивка на неудобство. Той си спомня за този случай, когато в медиите започва да тече информация за събитията на 11 септември 2001 г. и за това как терористите са се справили с всички технически детайли и как са управлявали самолетите, за да извършат самоубийствения акт. „Къде минава линията между „западната“ технология – пита той – и твърдението на Берлускони за неспособността на „исляма“ да бъде част от „модерността“.

Цивилизациите за Хънтингтън означават застинали същности, възплътени в милиони хора, които запазват неизменни определени черти, не взаимодействат помежду си, техните членове

¹⁶ Kagan, Robert, America's Crisis of Legitimacy, Foreign Affairs, March/April 2004, Vol. 83, Nr 2, p. 77.

¹⁷ Said, Edward. The Clash of Ignorance, The Nation, October 22, 2001.

не усвояват взаимно едни или други постижения и така те влизат в сблъсък помежду си. „Предполага се, че ислямът и Западът образуват интегрални същности, мотивирани от единни ценности и организирани около единна политическа воля... Но твърдението, че или ислямът, или Западът представляват интегрални сили – можем да ги наречем цивилизации или социо-политико-икономически същности – е в най-добрия случай нелепо. Погледнете неотдавнашната поляризация на ООН във връзка с войната в Ирак. Може би има сигурно доказателство за ислямски блок? В края на краищата да погледнем антивоенните демонстрации, изгарящи американски и британски знамена и чучела на Буш и Блеър в целия ислямски свят. Всъщност такива не по-малко яростни демонстрации има и в Каракас и в Кайро, и не по-малко шумни в Токио, отколкото в Техеран. А какво става с вероятността от ново панарабско движение, което би могло на свой ред да насърчи по-широк панислямски бунт? Освен символична проява на риторична солидарност, перспективите за панарабизъм са съвсем ниски, като се имат предвид фактическата политическа фрагментизация и разнообразието на ключовите национални държави.“¹⁸

Пето. Критики могат да се отправят и към неговата визия за разцепването, протичащо в момента в САЩ, на „две Америки“, направена в последната му книга. „Неговото схващане за латиноидентичността е силно опростено. Той пренебрегва факта, че тя неминуемо се променя с времето, така както италианско-американската, еврейско-американската и ирландско-американската идентичности са се променили. Говорете с родители на латиноамериканци, израснали в Лос Анжелис и Хюстън, и ще чуете оплаквания, че техните деца са изоставили старата им култура. Хънтингтън пренебрегва също, че имигрантите са способни да бъдат носители на повече от една култура – да бъдат мексиканци вкъщи и англичани на работа.

Латиноамериканците всъщност са забележително склонни на асимилация... Голямо изследване на общественото мнение през 2000 г., организирано от Вашингтон пост, показва,

¹⁸ Вж. Renard, John. Clash-Talk, America, Vol. 189, Nr 11, 10/13/2003.

*че 90% от новопристигналите от Латинска Америка смятат, че е важно за тях да се променят, за да се пригледят към страната, която ги е приела. Само един от десет във второто поколение латиноамериканци се опира главно на испанския език. Освен това латиноамериканците не гледат на себе си като на монолитна етническа група.*¹⁹

Шесто. Хънтингтън не забелязва, че в сегашната епоха, наред с обединението на хората около големи цивилизационни или културни идентичности, върви точно противоположната тенденция на увеличаващо се разнообразие от цивилизационни идентичности, на плурализация и мултикултурализъм, на разпадане на предходни културни граници, на смесване на култури, на гигантски обмен помежду им, при което се получават най-различни културни съчетания. Той пренебрегва факта, че няма никакви неизменни цивилизации и че върви много активен процес на фрагментизация на предходните единни ареали и идентичности. „Сблъсъкът на цивилизациите“ е съпътстван и в същото време благоприятстван от противоположния процес на мултикултурализация. Светът днес се движи в континуума между мултикултурализацията и сблъсъка на цивилизациите. Мултикултурализацията предполага, че всяка от цивилизациите на Хънтингтън се разпада ускорено на множество малки парчета по най-различни оси, ставайки основа на нарастващо количество идентичности, които бързо се променят, преплитат, освобождават от териториални ограничения, взаимодействат, влизат в диалог и конфликти.

Неслучайно се говори за хибридизация, креолизация, глокализация на културите – изрази, свързани с най-различни културни смеси. Вярно е, че има концентрация на еднородно религиозно население в определени региони, но с процеса на глобализация териториалните граници изчезват и „цивилизациите“ на Хънтингтън все повече губят очертанията си, поради което и все по-малко значение имат териториалните противопоставяния и конфликти, макар че в определени региони може да има форми на етническа и религиозна чистка, когато

¹⁹ A question of identity, Economist, Vol. 370, Nr 8365, 3/6/2004.

там има религиозни противопоставяния, както е например в Кавказ. Неговата теза за цивилизациите като заемащи ясно определени територии надали е точна в условията на глобализация, движение и разместване на милиони хора по планетата.

2. Pro „сблъсъкът на цивилизациите“

След излизането на статията и книгата на Хънтингтън различни политически фигури и международни институции предприеха инициативи, противопоставящи се на неговите идеи. Бившият ирански президент Мохамед Хатами предложи като противовес понятието „диалог между цивилизациите“ и това стана основа за решението на ООН да нарече 2001 г. „година на диалог на цивилизациите“. От своя страна генералният секретар на ООН Кофи Анан предприе инициативата „алианс на цивилизациите“. Ричард Булит дори предложи да се въведе в оборот вместо понятието „сблъсък на цивилизациите“ идеята за „ислямо-християнска цивилизация“. Тя според него има не по-малко основания от често използвания термин „юдео-християнска цивилизация“, тъй като библейските и доктринални връзки между юдейството и християнството не са по-тесни отколкото тези между исляма и християнството или юдейството и християнството. Още повече, че нарастващо количество ислямски диаспори населяват западните държави и дават допълнителни основания за използване на термина „ислямо-християнска цивилизация“ като противодействие на ислямофобията, създаваща в западните общества образи на врага²⁰.

Независимо от тези опити цял ред реалности, появили се след написването на статията и книгата на Хънтингтън, като че ли свидетелстват за нейната прогностична сила. По времето на публикуването на статията на Хънтингтън той все още не споменава феномена Ал-Кайда, защото него го няма и степента на глобализация на конфликта, такава, каквато ще се усети малко по-късно, все още липсва. Появата на Ал-Кайда и създаването на нейни структури в над 60 държави в света стават под флага на битка на представителите на исляма с християнството, т.е.

²⁰ Вж. Bulliet, Richard W. The Case for Islamo-Christian Civilization, New York: Columbia University Press, 2004.

на сблъсък на цивилизации, ако се следва схемата на Хънтингтън. Серия изследвания на тероризма сочат, че от 80-те години на XX век насам той става „цивилизационно“ мотивиран и организиран, свързан е с противопоставяния на представители на различни религии и цивилизации²¹. От своя страна критиките на американската политика и на войната срещу Ирак и Афганистан заявяват, че „новият империализъм“ на САЩ е свързан в една или друга степен с идеологията на „сблъсъка“, което се вижда от езика на обосноваването ѝ, характеризиращ я като „сблъсък на цивилизацията с варварството“. И в крайна сметка англо-американската инвазия срещу Ирак наистина се е превърнала в „сблъсък на цивилизациите“, независимо от това, че едно или друго американско официално лице отхвърля това. Факт е, че дори тезата на Джордж Буш от 2001 г. за „оста на злото“, включваща ислямски държави като Иран и Ирак и държава от синоистката цивилизация като Северна Корея, е аналог на идеята на Хънтингтън за „исламо-конфуциански алианс“, с който ще се сблъска Западът²².

През последните години серия от противопоставяния като че ли демонстрира възхода на този сблъсък – „карикатурната война“, резултат на датските карикатури на Мохамед, довела до протести и сблъсъци в целия ислямски свят, както и ислямската реакция срещу изявления по повод на мюсюлманската религия на римския папа Бенедикт XVI, ислямистките бомбени атентати на 11 март 2004 в Мадрид и през юли 2005 г. в Лондон, а така също и неочакваното блато, в което затънаха Съединените щати след инвазията си в Ирак, довела до противопоставяне под флага на исляма, от което най-силната държава в света се чуди как да се измъкне. Турция, единствената ислямска държава със секуларна идеология от 20-те години на XX в. насам, за първи път от осемдесет години е управлявана от ислямистка, макар и умерена партия. Антизападните настроения в тази страна са

²¹ Weinberg, L. and W. Eubank. Terrorism and the Shape of Things to Come., – Terrorism and Political Violence, 1999, Vol. 11, Nr 4, pp. 94-105.

²² Вж. Adem, S. Constructing a New Imperial Order? The War in Irak and the Ideology of Clashism. – Alternatives. Turkish Journal of International Relations, Vol. 2, Nr 2, Summer 2003.

по-силни отвсякога през последните десетилетия. Има множество локални сблъсъци на ислямски организации със съответни правителства или сили от Югоизточна Азия до Босна. След книгата на Хънтингтън стана много по-явна глобализацията на този процес и пренасянето на сблъсъка на територията на Запада – Северна Америка и САЩ. Дойдоха 11 септември 2001 г. в Ню Йорк и 7 юли 2005 г. в Лондон.

Това не е случайно. Всички, които критикуват Хънтингтън, са прави, че той не отчита достатъчно вътрешното разнообразие и конфликти между мюсюлманите и дехомогенизиращия ефект от нарастващото разнообразие в световната система през последните години. Факт е, че в Ирак например след свалянето на Садам Хюсеин се води битка не само срещу американците, но и между шиити и сунити. В същото време обаче това, че вътре в рамките на исляма има конфликти и противоречия, не значи, че между различните течения в исляма няма общи неща и предпоставки за общи неща. През XIX в. например Маркс греша, когато смята, че щом има противоречия между работници и капиталисти, то и „пролетариатът няма отечество“, т.е. че противоположните класи не могат да бъдат обединени чрез обща идентичност. Оказва се обаче, че не е прав, защото противоречията на едно равнище не означават липса на единство на друго равнище. Вътрешни конфликти има във всяка социална и развиваща се система, но това не означава, че тя не е система.

Факт е, че от края на XVIII в. с възхода на науката интелектуалните елити на Европа очакват религията да изчезне, отстъпвайки място пред рационалното мислене. И това изглежда като възходяща тенденция в Европа, където се ражда атеизмът, а идеологиите идват на обществената сцена като интелектуални визии, които трябва да заместят науката. Отделянето на религията от държавата и постепенното стесняване на територията на религията по посока на гражданското общество и частния живот се възприемат като една тенденция, която е типична за модерната епоха. Но представите на просвещението и модерната епоха, че процесът на секуларизация постепенно ще изтиква религията в периферията на обществения живот, хващат определена тенденция в продължение на два века в Европа, но като цяло като

че ли не се реализират по начина, по който се е очаквало. Нещо повече, от 70-те години на XX в. кризата на идеологиите и на просвещенските идеали, на които те се опират, е предпоставка за възход на религиите. На много места по света конфликтите приемат религиозна форма и легитимация.

Първо. Цивилизациите наистина не са никакви монолитни и непроменливи същности, а комплексни и плуралистични образувания, съдържащи в себе си широко поле на възможности на развитие. Самият термин „цивилизация“ е идеален тип, опитващ се да схване идеализирани характеристики на реалните цивилизации. Следва да се отбележи, че Хънтингтън не отрича това. Някои от най-важните критики срещу него може би имат определени основания, когато става дума за статията му, но надали са валидни за много по-развитата аргументация на неговите книги. Не са справедливи обвиненията на противниците на Хънтингтън, според които той представял цивилизациите като нещо завършено, непроменливо, затворено, устойчиво. Напротив, в книгата си той отбелязва, че цивилизациите не се характеризират с отчетливи граници. И Западът, и ислямът, и останалите цивилизации се характеризират с вътрешни различия, в тях има различни секти, общности, държави, те не са хомогенни, не представляват твърди блокове. Съгласен е с това, че хората може да имат множество различни идентичности и могат да рedefинират тези идентичности, включително и цивилизационната си идентичност, и често го правят, в резултат на което съставът и формата на цивилизациите се променят с времето. Вярно е според него и това, че културите и народите си взаимодействат и се припокриват. Варира значително и степента, в която цивилизациите си приличат или се отличават една от друга. Те са дълготрайни образувания, които обаче се развиват, възхождат, западат. Затова и глобалната политика и днес остава нещо изключително сложно, а държавите имат различни интереси, което ги тласка към най-различни констелации на приятели и врагове, т.е. не само цивилизациите и културните идентичности са това, което предопределя поведението на държавите. Въпреки това във всяка от цивилизациите има нещо общо, на всеки етап от своето развитие

те представляват значими общности за милиони хора, които се идентифицират с тях²³. Затова хората говорят например и за исляма, и за Запада изобщо, а не само за отделните им вътрешни деления и това е свързано с определени реалности и част от тези реалности е, че общата цивилизационна принадлежност благоприятства съюзяването, а различията са предпоставка за конфликти и противопоставяния. И оттук и тезата на Хънтингтън, че значимостта на различните фактори за асоциирания и противопоставяния на държавите през различни периоди се променят и през идващите десетилетия въпросите на идентичността, значимото културно наследство, езикът и религията ще играят централна роля в политиката²⁴.

Второ. Процесите на модернизация и на ускорени промени в условия на глобализация и движение на милиарди хора по планетата, разрушаващи различни човешки общности, имат като следствие факта, че голямо количество хора губят своите устойчиви идентичности, свързани с устойчивост към род и семейство, към определена територия, дори държава. По-рано в условията на преход от традиционно към модерно общество и разпад на традиционните селски идентичности в процеса на урбанизация и индустриализация индивидите са се обръщали към идеологиите. Днес обаче те нямат предходната значимост в бързоподвижната и глобализирана социална среда на развитите държави. При тези обстоятелства потребността на човека от идентичност води до завръщане на културата и религията като източници на принадлежност и в крайна сметка до увеличаване на възможностите за осъзнаване на по-широките цивилизационни идентичности. Тя е толкова по-силна, колкото са по-големи промените и разпадът на досегашни идентичности, поради което неслучайно в чужда среда в западните гета представителите на исляма, китайците, латиноамериканците и множество други имигрантски общности са склонни особено силно да търсят свои традиционни религиозни и културни

²³ Huntington, S. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, New York: Simon and Shuster, 1996, pp. 44-45.

²⁴ Huntington, S. *The Clash of Civilizations Revisited*, *New Perspectives Quarterly*, Vol. 24, Winter 2007.

идентичности, които обаче се реконструират в ново формиране, основаващо се на традиционния дискурс, но глобализирано и адаптирано към сегашната ситуация. Факт е, че в САЩ например българите са обединени около православните църкви като институция, осигуряваща неформалните им контакти, която обаче действа по същия начин за руснаци, сърби, гърци.

Трето. Между отделните страни и региони има значими културни различия. Такива различия има и между ислямския и останалия свят. Данни от Световното сравнително изследване на ценностите в 75 държави, в които живее над 80 % от световното население, в периода между 1995 и 2001 г. показват, че убежденията и ценностите на ислямската и неислямски общности се различават. В ислямските общества е много силна нагласата да се почитат и следват съответните религиозни лидери, за разлика от неислямските. Религиозните авторитети играят в много отношения по-значима роля от останалите авторитети. Големи различия съществуват също така между ислямските и западните общества по проблемите, свързани с отношенията между половете и половите нрави. Това от своя страна предопределя социалните роли и поведение в микросредата, равнището на социален капитал. Така се стига до значими различия между социалните ценности и микросоциалните роли, което се възприема особено силно на всекидневно битово равнище²⁵. Неслучайно ключови проблеми на противопоставяне на мюсюлманите в Западна Европа на тамошния начин на живот се оказват въпросите за облеклото и булото на жените и отношенията между половете.

Четвърто. Такива различия можем да открием и вътре в християнството между западното християнство и православието. Православна страна като Гърция например, която е членка на ЕС, показва твърде много особености, които я отличават от останалите европейски държави. Факт е, че тя най-малко успя да се възползва от членството си в ЕС в сравнение с другите членки и поради това и нейното развитие, откакто е членка в ЕС, е с по-ниски темпове, отколкото в периода преди това.

²⁵ Вж. Inglehart, Ronald and Pippa Norris. *Rising Tide: Gender Equality and Cultural Change Around the World*. New York: Cambridge University Press, 2003.

Тя е „оставащът“ в ЕС. Още по-знаменателен е фактът, че такъв междудивизационен конфликт като този между гърци и турци на остров Кипър не може да бъде разрешен и досега, независимо от принадлежността на Гърция и Турция към един и същи военен блок като НАТО, а от своя страна под натиска на ислямистки и националистически настроения в страната Турция отказва да приеме условията на ЕС във връзка с остров Кипър и това се превръща в допълнителна бариера за възможността Турция някога да стане член на ЕС.

Факт е, че именно в православните България, Румъния, Русия, Украйна, Сърбия преходът към либерална демокрация и пазарна икономика беше неизмеримо по-деструктивен, отколкото в католическите държави от Централна Европа. Държавите от Централна Европа за няколко години преодоляха кризата и техният БВП надмина равнището от 1989 г., докато в България разрушителната дейност и на масите, и на новопородения политически елит бяха така ужасни, че по същество опустошиха индустрията, селското стопанство и доведоха до непонятни за западноевропейеца или централноевропейеца унищожения на гигантско национално богатство.

В Украйна президентските избори и „оранжевата революция“ в края на 2004 г. като че ли потвърдиха тезата на Хънтингтън, че това е страна на „разлома“, защото ясно пролича различието между прозападната католически ориентирана част на страната и нейната източна част, където се говори руски и която се възприема в много отношения като част от Русия.

Пето. Много по-тревожни обаче изглеждат тенденциите, отнасящи се до конфесионалния фактор в дискурса на медиите и сред експертите, когато те говорят за ролята и перспективите на исляма в Европа. Във Франция общественото мнение се противопостави на Европейската конституция като вероятността мюсюлманска Турция да стане евентуален член на Евросъюза беше ключов фактор за евроскептицизъм и едва обещанието за референдум в това отношение започна да променя обществените настроения. Защото, ако се приеме Турция, това ще бъде гигантско включване на мюсюлмански маси, като се има предвид, че в момента броят на първокласниците в Турция е повече,

отколкото във Франция, Германия и Великобритания взети заедно. Това означава, че след четвърт век например Турция би била не само най-голямата държава, но и общата ѝ маса от население ще е по-голяма, отколкото няколко западноевропейски държави и това радикално би изменило етнорелигиозните баланси в Европа, превръщайки я в нещо коренно различно, пренасяйки опасностите от културни сблъсъци, за които предупреждава Хънтингтън. Изобщо кандидатурата на Турция и поредицата от референдуми за Европейската конституция изостриха проблема за конфесионалната идентичност на Европа. В тази дискусия проблемите на исляма и тероризма заемат особено място.

Шесто. Факт е, че броят на китайците (около 1,3 млрд. души) е не по-малък от броя на мюсюлманите в света. При това те живеят в една централизирана държава, с която са силно свързани и тази държава носи със себе си ярко изразен национализъм, докато мюсюлманите са силно фрагментизирани етнически, национално, включително и религиозно, но Западът не гледа на Китай с такива опасения и не е склонен да говори за „сблъсък на цивилизациите“ с него така, както когато става дума за исляма. Явно при исляма има фактори, които имат по-особено значение. Няма друга религия в момента, която да е свързана с такова голям брой хора, отдадени ѝ до самозабрава, и ежегодните многомилionenни поклонения в свещени градове като Мека, Медина, Кербала и пр., предавани от глобалните медии, нямат прецеденти в такива мащаби при християнството и при други религии. Ислямът привлича все повече привърженици и броят на хората, които приемат исляма, контрастира с малкото хора, които заменят исляма с друга религия. В Европа и САЩ това се превръща във втората по броя на привърженици религия след християнството. Неговата относителна простота и способността му да даде цялостна и разбираема картина на света го правят привлекателен за нови вярващи²⁶.

Седмо. Не можем да приемем неадекватни критики срещу Хънтингтън от популярни католически философи като Майкъл Новак, които смятат, че той не е прав, защото всички религии

²⁶ Вж. Мирский, Г. Цивилизация бедних, *Отечественные записки*. № 5. 2003.

съдържали в себе си нещо общо и това е „универсалният глад за свобода“, който може да ги обедини, а не да ги разедини и противопоставя²⁷. Той е съгласен, че секуларизмът няма бъдеще, и акцентира, че човечеството не може да съществува без вяра в бога и това се доказва от процеси на възраждане на религиите в съвременния свят. В същото време той твърди, че всяка религия, която обещава наказание за действията, които човек извършва в своя живот, както прави и ислямът, има теория за свободата, колкото и да е неразвита тя. Надали можем да приемем тази теза. Всъщност има огромно количество значения в понятието за свобода и либералните представи за свобода са резултат на развитие на западноевропейския капитализъм. В този смисъл и „ислямският глад за свобода“ надали може да се идентифицира с нещо универсално по самата си природа. И Бин Ладен, и Джордж Буш се позовават непрекъснато на бога и на религията, и единият, и другият използват думата свобода – единият се бори за свобода на ислямския свят от САЩ и Запада, а другият претендира да носи свобода на ислямския свят, но това не само не ги сближава, а служи за основа на глобализиращ се конфликт.

Осмо. Хънтингтън е прав с консервативната си критика на политиката на мултикултурализма, билингвизма и на позитивна дискриминация в книгата си, посветена на заплахите за американската идентичност, когато твърди, че тя може да разруши единната американска идентичност и да създаде вътрешно нестабилна мултикултурна Америка. Мултикултурализмът наистина има предпоставки за опасни разделения и „сблъсък на цивилизациите“ и тенденцията в Европа в това отношение е още по-опасна: „Хънтингтън обаче е прав да изтъква, че абсорбирането на такова голям брой хора от съседна страна поставя необичайни проблеми. САЩ трябва да обърнат внимание и на призива на Джордж Буш да се извадят имигрантите от сенчестата икономика, където милиони от тях работят. Тя трябва да се откаже от провалилия се експеримент с билингвистичното обучение, което прави толкова много имигранти неспособни да говорят английски.

²⁷ Novak, Michael. The Universal Hunger for Liberty. Why the Clash of Civilizations Is Not Inevitable?, New York: Basic Books, 2004.

*И тя трябва да спре етническата демагогия със специалните програми за етническите малцинства.*²⁸

Девето. В условия на ускорени промени в съвременните общества потребността от бързо формиране на идентичности актуализира, усилва и преформулира някогашни травми и несправедливости в отношенията между общностите, изглеждащи като сблъсък на конфликти. Можем да кажем, че в определен смисъл идеята на Самюел Хънтингтън за „сблъсък на цивилизациите“ е вярна, само че трябва да се преформулира в няколко отношения:

а) сблъсъкът не е между готови и замръзнали, а между реконструирани в процеса на промени, модернизация и трансформация същности върху основата на реконструирана и актуализирана памет за миналото и за минали травми и несправедливости;

б) в този сблъсък обаче не участват само някакви големи цивилизации, а множество по-малки културни идентичности вътре в цивилизациите, където също има различни травматични спомени, чрез които се реконструират отношенията им и които стават смислови ядра за самовъзприятията им. Типичен пример е сблъсъкът на шиити и сунити в ислямския свят, подобно на сблъсъка между католици и протестанти в Западна Европа в определени периоди;

в) маргиналните, периферните, възприемащи се като жертва, като пострадали от несправедливост, носители на минали страдания и жертви общности са склонни върху основата на тези стандарти на саможертва в името на определени каузи; така можем да си обясним поведението на ислямистите, участващи днес в самоубийствени атентати, възприемащи другата страна чрез паметта за кръстоносните походи, за колониалните и империалистически грабежи и насилия;

г) от своя страна травмираната памет е основа за много по-агресивна идентичност, тя има оправдание за това в атрибутиране на вина и отговорности на „другия“ за своите страдания и жертви.

Десето. Тези, които твърдят, че вътре в исляма има множество конфликти и че той не трябва да се разглежда като единно

²⁸ A question of identity, Economist, Vol. 370, Nr 8365, 3/6/2004.

цяло, не отчитат също, че глобализираните, евтини и бързи комуникации имат глобализиращ и интегриращ ефект и по отношение на исляма, а и на други религии. Те дават възможност за бърза информация и реакция на всяко събитие в ислямския свят, интензифицират и ускоряват всички взаимодействия в този свят и това улеснява самоидентифицирането на милиони хора като единна общност, утвърждаването на единно съзнание помежду им, формирането на общи реакции на събитията, независимо в коя страна стават те. В интернет ежедневно никнат десетки нови ислямски сайтове, като една голяма част от тях се интернационализират и излизат на английски. Ал Джазира действа като първа глобална телевизия на ислямския свят, която дава информация, алтернативна на тази на Си Ен Ен, първата глобална телевизия на западния свят. Сблъскват се в глобален информационен двубой гледната точка на Запада, най-близка до Си Ен Ен, и гледната точка на мюсюлманите, изразявана чрез Ал Джазира. Формирането на единна идентичност се стимулира от налагането на общо усещане за заплаха от натиска на глобализацията и Запада, усиления с травми от кръстоносните походи и епохата на колониализма. Това прави възможна необичайна в историята интернационализация на поведението. Ако интернационална идеология като комунизма успява да създаде един ярък пример на интернационална подкрепа в ситуация на война – това е Гражданската война в Испания през 1936 г., то такава интернационална подкрепа от хора от десетки държави се дава на мюсюлманите, водещи битка в Афганистан, Босна, Косово, Чечня, Ирак и много други страни. В този смисъл, освен наличието на вътрешно разнообразие и конфликти в рамките на исляма, при него съществуват и единна реакция на едни и същи събития, и интеграционни тенденции. В големите градове на много страни от Дар Ес Салам, Найроби и Джеда до Париж, Лондон и Берлин се формират значими маси от хора, които са готови да кажат: „Мюсюлмани от всички страни, обединявайте се!“ Независимо от конфликтите между мюсюлманите, каквито е имало и има при всички цивилизации, безспорно е наличието и на цивилизационна солидарност между мюсюлманите от най-различни страни и етноси.

Немалко критици на Хънтингтън са склонни да смятат, че неговата теза за „сблъсък на цивилизациите“ е опасна, защото може да доведе до „самопотвърждаваща се прогноза“, т.е. да стане фактор, въздействащ върху реалността, даващ аргументи и мотиви за поведение в тази реалност. Така се създават взаимни образи на врагове, чийто сблъсък е неизбежен, и се утвърждава излишен културен (религиозен) детерминизъм и „културно дефиниран расизъм“²⁹. Проблемът е обаче, че една огромна част от прогнозите, които са правили и правят хората непрекъснато, не се „самопотвърждават“, т.е. не участват в промяната на действителността, а само някои от тях имат небичайно силни последствия. И ако една книга изглежда така „опасна“ като фактор за промяна на глобалната действителност, отговорът не се ли състои в това, че в самата тази изключително сложна глобална реална действителност, в която са включени над шест милиарда души, има тенденции, съответстващи на това, което говори Хънтингтън?

²⁹ Вж. Ан-Наим, Абдулахи А. Политическият ислям в националната политика и международните отношения. – В: Десекуларизацията на света. Съставител Питър Л. Бъргър. С., Критика и хуманизъм, 2004, с. 165; Adem, S. Constructing a New Imperial Order? The War in Irak and the Ideology of Clashism. – In: Alternatives. Turkish Journal of International Relations, Vol. 2, Nr 2, Summer, 2003.

ным правом? Какие из источников международного права имеют отношение к международным организациям? Какие международные обязанности государств членов этих организаций? Несут ли ответственность международные организации при нарушении международных обязательств? Это только часть вопросов, на которые д-р Гудрун Цагель попытается ответить в своей статье на примере действий Европейского Союза – международной организации с растущим в последнее время влиянием, а также и на примере ООН. По мнению автора, нарушение обязательств “внутреннего права” организации может вызвать привлечения к ответственности, в частности в случаях превышения полномочий.

РАССЛЕДОВАНИЕ ИМУЩЕСТВА В СООТВЕТСТВИИ С ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВОМ РЕСПУБЛИКИ ИТАЛИИ

Асс. Ивайло Василев

Асс. Ивайло Василев рассматривает юридические аспекты имущества в Республике Италии в отношении лиц, скрывающих доходы. Законовые положения облегчают банковские расследования и контроль над капиталами, включенные в финансовой системе. С усовершенствованием нормативной базы достигается контроль над средствами и предотвращение новых форм укрывательства, а также и трансфер собственности лицам, близких преступным субъектам, а также идентификация круга субъектов, гравитирующих вокруг т.наз. мафиозных структур, против которых в первую очередь направлены расследования. Уделено внимание доказательственным способам, применяемым при установлении незаконного имущества: прямого – при наличии детальных специфических улик, которые позволяют предположить, что данное имущество добыто незаконными действиями; и второго, более широкого способа, основанного на несоответствии или диспорцию между накопленным/ наследственным имуществом субъекта мафиозного типа и его доходами.